

Kuratorernas arbetsuppgifter under ett sekel

Siv Olsson

Sjukhuskuratorernas arbete har under sin hundraåriga historia förändrats. Inom psykiatri har de praktiska hjälpåtgärderna successivt minskat medan behandlingsarbetet har ökat. Detta gäller till viss del även den somatiska vården där också informations- och utredningsarbetet ökat. Numera finns även ett begränsat antal kuratorer inom primärvården.

Siv Olsson är fil dr och kurator och verksam vid Basenhet Psykiatri Köping-Arboga- Kungsör, Köping.

Början

Förändringarna inom samhället och inom sjukvården under 1800-talets senare del skapade ett behov av en socialt kunnig person, som kunde bistå patienten. Kuratorsverksamheten i Sverige startade på ett likartat sätt som i övriga Västeuropa och USA. Enskilda läkare initierade och introducerade kuratorn med stöd av företrädare för den vetenskapliga filantropin, den mentalhygieniska rörelsen och kvinnorrörelsen.

Sveriges första kurator började arbeta år 1914 i Stockholm. Viktiga arbetsuppgifter var att försvara de *sinnessjuka* patienternas rättigheter och att förvalta deras medel och ägodelar. Ofta förordnades hon som förmyndare. Hon medverkade även vid patienternas rehabilitering samt ordnade lämplig eftervård. De

praktiska åtgärderna kombinerades med råd och stöd till patienter och anhöriga. Hon fungerade också som inspiratör, konsult och handledare och arbetade för att skapa nya resurser. Den kurator som år 1931 anställdes vid Psykiatriska sjukhuset i Stockholm tog upp en "social- och sjukdomshistoria" av personer som stod patienten nära och underlättade därmed läkarens arbete. Många gånger följde hon också upp patienterna sedan de skrivits ut från sjukhuset. Denna arbetsuppgift hade i ännu större utsträckning föreståndarinnorna (sjuksköterskor) i den s k hjälpverksamheten inom den statliga sinnessjukvården.

Inom *kroppssjukvården* tillträdde den första kuratorn år 1920 i Stockholm. Hon arbetade till en början i stor utsträckning med att förmedla och koordinera olika former av hjälp sedan hon undersökt patienternas behov. Problemen gällde ofta ekonomin och behovet av eftervård. Jämsides med sina praktiska åtgärder gav hon råd och stöd och följde upp hur det gick för patienterna. Inom vanförevården, som även bedrev sjukvård, ingick det i kuratorns arbetsuppgifter att ordna utbildning och att förmedla arbete åt de vanföra. Kuratorn

Viktiga arbetsuppgifter var att försvara de sinnessjuka patienternas rättigheter och att förvalta deras medel och ägodelar

utförde även omfattande sociala utredningar samt företog inspektionsresor i vanförestanstaltens upptagningsområde.

Utvecklingen

Under årens lopp förändrades sjukhuskuratorernas arbetsuppgifter. En del arbetsuppgifter försvann beroende på utbyggnaden av socialförsäkringarna. Andra arbetsuppgifter fördes helt eller delvis över till andra yrkesgrupper, beroende på rationaliseringssträvanden och organisationsförändringar inom sjukvården. Även kuratorernas strävan efter ökad professionalisering hade betydelse. Samtidigt tillkom nya arbetsuppgifter p g a ändrad lagstiftning och ändrade bestämmelser, nya patientgrupper och ny kunskap.

I början av 1960-talet hade tyngdpunkten i kuratorernas arbetsuppgifter inom *vuxenpsykiatri* förskjutits. De tidigare arbetsuppgifterna att försvara patienternas rättigheter och att förvalta patienternas medel och ägodelar hade under en lång följd av år minskat i omfattning och i stället hade kuratorernas sociala utredningsarbete ökat. Utöver detta sysslade kuratorerna framförallt med att förmedla och samordna olika yttre resurser när det gällde patienternas rehabilitering. Samtidigt gav de hjälp och stöd på ett personligt plan genom motiverande och rådgivande samtal eller genom att fungera som en stödkontakt för patient och anhöriga.

Inom *barn- och ungdomspsykiatri* hade det från verksamhetens början på 1940-talet varit en av kuratorns huvuduppgifter att ta upp en social anamnes. Utöver kuratorns hjälpande och stödjande åtgärder förekom även behandlingssamtal. Kuratorn deltog också i teamets förebyggande arbete.

För sjukhuskuratorerna inom den *somatiska vården* hade förändringarna varit mindre.

Även om kuratorerna utförde fler sociala utredningar än tidigare var deras huvuduppgift fortfarande att förmedla och samordna olika resurser när det gällde patienternas eftervård och rehabilitering. Jämsides med olika praktiska åtgärder arbetade kuratorerna med att motivera patienter och anhöriga till en förändring och fungerade som rådgivare och stödkontakt under förändringsprocessen. Inom både *somatisk* och *psykiatrisk* vård fungerade sjukhuskuratorerna som handledare och lärare. Några få kuratorer medverkade i utvecklingsarbete och forskning. (1)

Under senare delen av 1980-talet hade tyngdpunkten på nytt förskjutits när det gällde arbetsuppgifterna för *vuxenpsykiatri*s kuratorer. Deras uppgift att förmedla och samordna olika yttre resurser när det gällde patientens praktiska problem hade minskat i omfattning, framförallt inom öppenvården, och i stället hade kuratorernas psykoterapeutiska behandlingsarbete ökat. Psykosociala arbetsuppgifter fördes över till kontaktmän och sjuksköterskor. I den enkät som jag genomförde under 1980-talet skrev en kurator:

"Inom psykiatrisk öppenvård är det viktigt att pendeln svänger tillbaka mot socialt behandlingsarbete och inte så domineras av individuellt, terapeutiskt samtalsarbete. Vi behöver och har kunskap för båda inriktningarna och bör kunna vara flexibla i dessa arbetsmetoder. Vi har ögonen öppna för familjen och det sociala nätverket men går sällan in och agerar, vilket nog skulle vara fruktbart ibland." (2, s 61)

Kuratorernas motivationsarbete, deras funk-

"Inom psykiatrisk öppenvård är det viktigt att pendeln svänger tillbaka mot socialt behandlingsarbete och inte så domineras av individuellt, terapeutiskt samtalsarbete"

tion som stödkontakt och deras utredningsarbete var fortfarande viktiga arbetsuppgifter. De fungerade även som konsulter samt medverkade i psykiatrins utvecklingsarbete och forskning.

Inom *barn- och ungdomspsykiatri* hade kuratorernas utredningsarbete minskat i omfattning medan deras individuella och familjeinriktade behandlingsarbete hade ökat. Ofta krävdes psykoterapi. En av de kuratorer som besvarat min enkät beskrev sitt arbete på följande sätt:

"Barnpsykiatrins kuratorer arbetar i huvudsak med familjernas emotionella klimat och med relationsarbete. Vi samarbetar mycket med sociala myndigheter vid behov och de har då huvudansvaret för behövliga sociala insatser." (2, s 61)

Kuratorerna fungerade även som konsulter, handledare och lärare samt medverkade i teamets utvecklingsarbete och deras förebyggande aktiviteter.

Även arbetsuppgifterna för kuratorerna inom den *somatiska vården* hade genomgått vissa förändringar. Kuratorernas förmedling och samordning av olika resurser hade minskat medan deras information om sociala frågor och samhällets hjälpmöjligheter till patienter och anhöriga hade ökat. Utredningsarbetet var fortfarande en vanlig kuratorsuppgift medan krisbehandlingen var en ny uppgift. Andra viktiga arbetsuppgifter var kuratorernas motiverande och rådgivande samtal. Kuratorernas kompetens användes även för konsultation, undervisning och handledning. En del kuratorer prövade nya arbetsätt medan andra medverkade i olika former av utvecklingsarbete och forskning. Inom *primärvården* där ett mindre antal kuratorer var anställda var kuratorernas arbetsuppgifter likartade. (1, 2)

Nuet

Vilka arbetsuppgifter har kuratorerna nu? Med hjälp främst av tidskriftsartiklar, utredningar och verksamhetsberättelser ger jag några exempel på vad de sysslar med.

Inom *vuxenpsykiatri* dominerar fortfarande kuratorernas individuella behandlingsarbete även om patienternas sociala nätverk uppmärksammas alltmer. Samtalen kombineras vid behov med sociala åtgärder. (3) Konsultation, handledning och utbildning sker liksom medverkan i psykiatrins utvecklingsarbete och forskning. (4) I ett projekt startas en särskild mottagning för kvinnor med depression där samtalsbehandling kombineras med utbildning, konsultation och handledningsinsatser. (5) För flyktingar utarbetas en modell för samverkan mellan olika myndigheter genom s k hälsoinformationsträffar. (6) Forskningen avser exempelvis psykiskt långtids-sjuka och suicidpatienter. (7)

Kuratorerna inom *barn- och ungdomspsykiatri* arbetar individuellt, familje- och nätverksinriktat. (8) Konsultation och utbildning är viktiga arbetsuppgifter. (9) Även när det gäller att utveckla verksamheten är kuratorerna aktiva. Det kan exempelvis handla om att övergå till ett mer systemiskt och resursinriktat arbetssätt, att vidareutveckla samarbetet med vuxenpsykiatri när det gäller att förbättra bemötande och behandling av nyinsjuknade psykotiska patienter och deras familjer eller genom en speciell jour- och konsultationsverksamhet öka tillgängligheten, undvika inläggningar och snabbare och mer fokuserat kunna arbeta med kriser. (10) Även forskning förekommer. (11)

Kuratorernas arbetsuppgifter inom den *somatiska vården* och *primärvården* är till stor del oförändrade även om kris- och stödsamtalen ökat. Även samtalsbehandling förekom-

Vilka rättigheter och skyldigheter har dagens kuratorer gentemot dagens och framtidens patienter och anhöriga?

mer. (12) Inom olika vårdområden deltar kuratorerna i metodutveckling och utarbetande av vårdprogram exempelvis vid ryggrehabilitering, plötslig och oväntad död, vuxenhabilitering, rehabilitering av bröstcancerpatienter och av patienter som genom förgiftning blivit kroniskt hjärnskadade. (13) Även förebyggande insatser sker. (14) Utbildning, konsultation och handledning sker till personal inom och utom hälso- och sjukvården. (15) Kuratorer deltar även i forskningsprojekt. (16)

Vad kommer framtidens kuratorer att ägna sig åt? För de första kuratorerna, som såg sig som ombudsmän för patienterna, var det en hjärtefråga att tillvarata patienternas rättighe-

ter och intressen. Gertrud Rodhe deklarerade med pondus och auktoritet: ”Jo, jag är Sveriges första kurator och jag har rättighet och skyldighet att ordna för varenda psykiskt sjuk som inte kan ta hand om sina affärer själv.”

(17) Vilka rättigheter och skyldigheter har dagens kuratorer gentemot dagens och framtidens patienter och anhöriga?

REFERENSER

1. Olsson, Siv (1999). *Kuratorn förr och nu. Sjukhuskuratorns arbete i ett historiskt perspektiv*, Göteborg: doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
2. Olsson, Siv (1997). *Kuratorerna och deras arbete. En enkät år 1988 till kuratorerna vid två sjukhus*, Göteborg: opubl rapport, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
17. Leufvén, La/Lisa (1964). *Orientering om gamla tider*, föredrag vid Svensk kuratorsförenings årsmöte 1964, stencil, Stockholm: Svensk kuratorsförenings arkiv.

Fullständig referenslista kan fås av författaren.

Social Work in Health and Mental Health

3rd International Conference

1 - 5 July 2001

in Tampere, Finland

VISIONS FROM AROUND THE GLOBE

Conference is for practitioners, academics, researchers, policy makers and all who are concerned about the social aspects of health and mental health.

Important dates:

Deadline for abstract submission: November 1, 2000

Deadline for early bird fee: March 2, 2001

Deadline for post-conference tour: May 2, 2001

Information: www.congcreator.com/swh2001/

e-mail: swh2001@congcreator.com

UNIVERSITY OF TAMPERE, Finland